ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Shamsiddinova Durdona Zavqiddin qizi

Navoiy Davlat Universiteti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang‘ich ta’lim)yo‘nalishi birinchi bosqich magistri

BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QUVCHILARIDA O‘QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Annotatsiya:

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi, avvalo, o‘quvchilarda ilk savodxonlik, ya’ni yozuvni o‘qish va tushuna olish qobiliyatlarini shakllantirishga asoslanadi. Bu bosqichda bola nafaqat o‘qishni o‘rganadi, balki o‘qilgan matndagi ma’no va mazmunni, axborotni anglay boshlaydi. Zamonaviy ta’limda esa o‘qishni bilish yetarli emas, balki o‘qiganini chuqur va puxta anglay olish, uni hayotiy jarayonlarda ko‘llay olish, mustaqil axborot izlab topish va o‘z fikrini asosli bildirib bera olish malakalari muhim o‘rin tutadi. Shu o‘rinda metakognitiv strategiyalar o‘quvchilar uchun kuchli vosita sifatida namoyon bo‘la boshlaydi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, o‘qish savodxonligi, metakognitiv strategiyalar, metodika, o‘quvchilar, ta’lim jarayoni, reflektsiya, kognitiv malakalar, nazorat va baholash, o‘qitish usullari.

Kirish

Metakognitiv yondashuv – bu insonning o‘z fikrlash jarayonini kuzatishi, nazorat qilishi va tartibga solishidir. Boshlang‘ich ta’lim tizimida metakognitiv strategiyalarni qo‘llash ta’lim jarayoniga yuksak samaradorlik keltiradi. Mazkur strategiyalarning asosiy maqsadi o‘quvchilarga o‘qish faoliyati jarayonini rejalashtirish, o‘z ustidan nazorat olib borish, o‘qigan axborotini chuqur tahlil qilish va natijani baholash imkonini yaratishdir. O‘quvchilarda o‘qish savodxonligini rivojlantirishda metakognitiv yondashuvdan foydalanishning eng asosiy metodik jihati – bolaning o‘z o‘qish faoliyatini o‘zi anglay olishini o‘rgatishdir. Bunday strategiyalar o‘quvchining o‘qish jarayonida qanday fikr yuritayotganini, qanday xulosalarga kelayotganini sezdiradi hamda o‘zining o‘qish natijasini o‘zi tahlil qilishini ta’minlaydi. Dastlab bosqichlarda o‘qituvchi rahbarligida bu malakalar shakllantiriladi va keyinchalik o‘quvchining mustaqil kognitiv faoliyatiga aylanadi. Metakognitiv strategiyalardan foydalanishda bir necha metodik bosqichlar mavjud. Birinchi bosqich, bu – o‘qish jarayoniga tayyorlik bosqichi bo‘lib, bunda o‘quvchi matn oldidan uning mazmunini taxmin qiladi, oldingi bilimlari bilan bog‘laydi va maqsadni aniqlaydi. Ushbu jarayonda o‘qituvchi o‘quvchiga savollar beradi, matnning asosiy mazmunini taxmin qilishga undaydi. Bu, o‘z navbatida, o‘quvchining faolligini oshiradi va o‘qishga qiziqishini kuchaytiradi.[1]

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Keyingi bosqich – matnni o‘qish, uni tushunish va chuqur anglash bosqichidir. Bu yerda o‘quvchilardan o‘qish vaqtida to‘xtab, nima o‘qiyapti, nima anglayapti yoki tushunmayapti, matndagi yangi so‘zlar yoki g‘oyalarni qanday tushunayotgani to‘g‘risida o‘ylab ko‘rish so‘raladi. O‘qituvchilar esa o‘quvchilarga ularning o‘qish jarayonini kuzatishda yordam beradi, turli savollar orqali fikrlashga, mulohaza yuritishga yo‘naltiradi, matndagi asosiy fikrlarni aniqlash va

tahlil qilishga o‘rgatadi. Uchinchi bosqichda esa o‘quvchi o‘qigan matnini tahlil qiladi, asosiy g‘oyalarni ajratib oladi va o‘z nuqtayi nazarini bildiradi. O‘qituvchi har bir o‘quvchining muvaffaqiyatiga ko‘maklashadi, bolalarning mustaqil mulohaza yuritishiga imkon beradi. Bu bosqichda alfabetik, leksik va semantik tahlillar amalga oshiriladi, o‘quvchining matn ustida ishlash ko‘nikmasi mustahkamlanadi, axborotni qayta ishlash, soddalashtirish va tanlash qobiliyati o‘sadi. Metakognitiv strategiyalar asosida dars o‘tishda metodik yondashuvlarning o‘ziga xos jihatlari alohida o‘rin tutadi. O‘quvchilar matn ustida ishlash jarayonida o‘zlarining bilim darajasini va tushunish holatini baholashadi, shu orqali malaka va ko‘nikmalarni mustaqil tarzda rivojlantira oladi. Metakognitiv o‘qitish usullarida “men nima bilaman”, “men nimani bilishni xohlayman” va “men nimani o‘rgandim” kabi savollar asosida refleksiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.[2]

Muhokama

O‘qituvchi o‘quvchilarga faol o‘rganish, axborotlarni qayta ishlash va bir-biri bilan solishtirish uchun turli yondoshuvlarni taklif qiladi. Ular jumlasiga klaster qilish, kontseptual xaritalar tuzish, asosiy fikrlarni belgilang, savollar tuzish va ularni tahlil qilish kabi metodikalar kiradi. Bunday metodlar vositasida o‘quvchilar matn mazmuniga mustaqil baho berishni, muhim va zarur axborotni ajratib olish, o‘qilgan matn bo‘yicha o‘z shaxsiy xulosalarini chiqarishni o‘rganishadi.[3]

Natija

Metakognitiv yondashuvlarning asosiy metodik ahamiyati shundaki, u o‘quvchilarni o‘z o‘qishiga mas’uliyatli yondashishga undaydi. Dars jarayonlarida o‘qituvchi har bir bosqichda bolalar fikrini shakllantirish, ularni o‘z fikrlash jarayonini tahlil qilishga undash orqali savodxonlik darajasining ortishiga xizmat qiladi. O‘quvchilarning o‘qilgan matn bo‘yicha mustaqil savol va topishm qolish, yangi so‘z va iboralarni izlash, ularning ma’nosini o‘rganish, matnga nisbatan tanqidiy yondashish – bularning barchasi yuqori darajadagi metakognitiv strategiyalar samarasidir. Ta’limda metakognitiv yondashuvlarning uslubiy yutuqlari nafaqat o‘qish, balki yozuv va og‘zaki nutqni rivojlantirishda ham samara beradi. O‘qituvchilar matn tanlashda mavzuga mos va dolzarb matnlarni tanlashadi, tashkil etiladigan savol-javob va muhokama jarayonlarida o‘quvchilar mustaqil fikrlashga o‘rganadilar. O‘qish jarayonida paydo bo‘ladigan qiyinchiliklar, tushunmovchiliklar yoki so‘z boyligi yetishmovchiligi metakognitiv strategiyalar bilan yengib o‘tiladi. O‘quvchilarning o‘qish strategiyalarini rivojlantirish maqsadida o‘qituvchilar har bir dars jarayonida yosh bolalarning e’tiborini o‘qilayotgan matn mazmuniga qaratish, muhim ma’lumotlarni o‘z vaqtida ajratish va matn bo‘yicha savollar shakllantirishga yordam beradilar. Metakognitiv strategiyalarga asoslangan mashg‘ulotlarda bolalarning mustaqil fikrlashi, o‘z bilimini baholashi va yangi bilimlarga asoslanib xulosalar chiqarishi imkoniyati paydo bo‘ladi. [4]

Xulosa:

Xulosa qilib aytish mumkinki, boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligini rivojlantirishda metakognitiv strategiyalarni qo‘llash o‘quvchining individual qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarishga, ongli ravishda o‘qilgan matn mazmunini anglash va hayotda qo‘llay olish malakalarini kuchaytirishga xizmat qiladi. Maqsadli va samarali dars jarayonlari bolalarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va o‘zini baholash kompetensiyalarini shakllantirib, zamonaviy talablarga mos yetuk shaxs yetishtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun metakognitiv strategiyalardan foydalanish metodikasi – boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilar savodxonligini rivojlantirish uchun eng samarali yo‘l hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraxmonov, S. (2019). “Boshlang‘ich ta’limda o‘qitishning zamonaviy usullari”. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi, 4, 22-25.

2. Ahmedov, Z. (2018). “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida savodxonlikni shakllantirish usullari”. Ta’lim va Innovatsion Tadqiqotlar, 2(3), 55-58.

3. Ashurova, D. (2021). “Metakognitiv strategiyalardan foydalangan holda o‘qish kompetensiyasini rivojlantirish”. Zamonaviy Ta’lim, 1(5), 114-117.

4. Ergashova, S. (2017). “Matn ustida ishlash texnologiyalari va o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish”. O‘qituvchi, 3, 84-89.

5. Jo‘raeva, M. (2020). “Boshlang‘ich ta’limda matnni o‘qish va tushunish ko‘nikmalarini shakllantirish”. Ilm Sarchashmalari, 2(2), 72-75.

6. Karimova, D. (2019). “Metakognitiv o‘qitish usullari orqali o‘quvchilar faolligini oshirish”. Pedagogika, 2(4), 64-66.

7. Xushbaxtova, D., & Bekbolayev, J. (2024, November). Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikni oldin olish. In *CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD* (Vol. 1, No. 10, pp. 48-50).

8. Qosimova, S. (2022). “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi”. Xalq ta’limi, 1(6), 99-103.